

ՄԻՋԱՐԿՈՒԹՅԱՆ ԼԵՂԱԲԱՆԱԿԱՆ ԸՄԲՈՆՄԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ԱՆԳԼԵՐԵՆՈՒՄ

ԳՈՀԱՐ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Միջարկությունների կարգային անհամասեռությունը հանգեցրել է լեզվաբանության պատմության մեջ այս արտահայտությունների դասակարգման խնդրին՝ դրանք դիտելով որպես մարդու հոգեկանի՝ զգացմունքների, կամքի և մտքի խոսքային երևույթներ: Այսուհանդերձ, ժամանակակից արևմտյան լեզվաբանությունը շարունակում է եվրոպական ավանդույթը՝ այս արտահայտությունների համար պահպանելով միջարկություն բառերի կիրառությունը:

Քանալի բառեր – հուզական վերաբերմունք, կարգային անհամասեռություն, միջարկություն, հայեցակերպ, նախալեզու, բառ-նախադասություն:

Անգլերենում գոյություն ունի ավելի քան հազար միջարկություն, և ներկայումս ի հայտ են գալիս նորերը: Դրան հատկապես նպաստում է հաղորդակցման և արվեստի այնպիսի նոր ձևերի ի հայտ գալը, ինչպիսիք են համացանցային զրույցներն ու ռեփը: Սա շատ լեզվաբանների հանգեցնում է այն համոզման, որ լեզվական ցանկացած միավոր, որն արտահայտում է հուզական վերաբերմունք՝ կամք կամ զգացմունք, կարող է դառնալ միջարկություն:

Միջարկությունների ըմբռնման զարգացումն անգլիական լեզվաբանության մեջ սերտ կապ ունի հարցի եվրոպական լեզվաբանությանը բնորոշ մեկնաբանության հետ: Համառոտ ներկայացնենք հարցի պատմությունը հին շրջանից մինչև արդի տարբեր հայեցակերպերը: Հ. Սաուերի վկայությամբ¹ անգլերենի հուզագնահատողական արտահայտությունները (այսուհետև՝ ՀԳԱ-ներ) ստուգաբանորեն ծագում են հին հնդեվրոպական նախալեզվից: Միջարկությունների կամ, այլ կերպ ասած, ՀԳԱ-ների ուսումնասիրությունը հին անգլերենում գալիս է Ալֆրեդ թագավորի՝ լատիներենից թարգմանած “St. Augustine’s Soliloquies” աշխատությունից և Ալֆրիքի «Քերականությունից», որոնք վերագրվում են տասներորդ և տասնմեկերորդ դարերին: Երկուսում էլ միջարկությունները ճանաչված են որպես հնչյունաբանորեն և ձևաբանորեն անկանոն բառախմբեր, որոնք իմաստաբանորեն կոչված են «մտքի վիճակ» արտահայտելու, տրվում են նաև դրանց շարահյուսական և գործաբանական բնութագրությունները:

¹ **Sauer H.** How the Anglo-Saxons expressed their emotions with the help of interjections // Brno studies in English. Volume 35, No. 2, 2009, pp. 171-177.

Հ. Սաուերն իր «Թե ինչպես էին անգլոսաքսերն արտահայտում իրենց զգացմունքները միջարկությունների միջոցով» հոդվածում նշում է, որ դրանք կատարում էին զգացմունքներն արտահայտող, ողջույնի և պատասխանի, ուշադրություն գրավելու, համաձայնելու կամ առարկելու գործառույթներ: Գրառված միջարկություններից հայտնի են հետևյալները.

1. *gea la, gea* ‘yes’-այո, (*yea(h)* տեսակ), այստեղից էլ՝ *gea* ‘yes oh yes’ (այո՛, այո՛) և *nese la nese* ‘no oh no’ (ո՛չ, ո՛չ): Նշվում է նաև դրանց միջլեզվական ընդհանրություն ներկայացնող բնույթը, օրինակ՝ *haha / hehe*,
2. *eala*: արտահայտում է փստսանք, բայց նաև զարմանք,
3. *hwat*: ավելի շատ ուշադրություն, բայց ընդդիմության եղանակով,
4. *wel la* և *walawa*, երկուսն էլ ‘*woe, alas*’-ցավ, փստսանք,
5. *wa la wa* ‘*alas*’, քերականորեն՝ ‘*woe oh woe*’- վա՛յ, վա՛յ, փստսանք:

Ինչպես և լատիներենում, միջարկություններն արտահայտում են հետևյալ զգացմունքները՝ ուրախություն (*modes bliss*), վիշտ և տխրություն (*modes sarnyss*), զարմանք (*wundrung*), վախ (*oga*), զայրույթ (*aebilingnyss*), փստսանք (*behreowsian*), արհամարհանք (*forsewennys*), հանդիմանանք (*bysmerung*), սուգ (*wanung*), սպառնալիք (*peow-wraec*), անեծք (*wyrigung*) և այլն:

Հին անգլերենում գործածվող և գրանցված հիմնական միջարկություններն էին.

- 1) *afoestla* ‘*certainly, assuredly*’ (իհարկե, անկասկած), (հաստատում),
- 2) *eala* ‘*alas, oh, lo*’ (փստս), (շատ հաճախ հանդիպում ենք հին անգլերենում),
- 3) *haha / hehe* ‘*ha! ha!*’ (ցույց են տալիս ծիծաղ), (*hapax legomenon*),
- 4) *hilahi* ‘*alas, oh*’ (փստս), (հաստատում), *wellawell* – կրկնությունը, որպես բառաբարդման տեսակ,
- 5) *hui / huig*: հիացմունք, զարմանք և (հաճելի) անսպասելիություն, *huig, hu first pu* (լատինական ոչ մի համարժեք չի տալիս): Թվում է, թե այստեղ *huig*-ը ողջույնի տեսակ է, միգուցե որպես հաճելի զարմանք է և միգուցե թարգմանվում է որպես ‘*Hello, how are you?*’ (*Բա՛րև, ինչպե՞ս ես*), իսկ ֆրանսիացի թարգմանիչներն այն վերագրում են որպես ‘*Tiens! Comment vas-tu?*’ (*Լսի՛ր, գործերդ ո՞նց են*) ;
- 6) *la* ‘*oh, ah, lo, indeed, verily*’ (իրոք, իսկապես), (*lo* տեսակ, որը անհայտ ծագում ունի),
- 7) *wa* ‘*woe, alas*’ (վիշտ, փստսանք), նույնպես օգտագործվում է ինչ-

որ բան զղջալու համար (*woe* տեսակ),

8) *wa is me / wamme* (*woe is me* տեսակ), *heu mihi* և *uae mihi*, այս օրինակները ցույց են տալիս, որ *uae* – *wa*-ն լատիներենում նախադասություն է ներմուծվել այնպես, ինչպես հին անգլերենում, քանի որ այն տրական հոլով է մատնանշում,

9) *wala* ‘*woe, alas*’ (վիշտ, ափսոսանք), (հատուկ է հին անգլերենին),

10) *wellawell* ‘*woe, alas*’ (վիշտ, ափսոսանք), *walawa* և *wel la* դիտարկվում են որպես *wala(wa)*-ի անդամներ:

Ինչպես երևում է բերված օրինակներից, արդեն հին անգլերենում միջարկությունները տարբերակվում էին կազմության տեսակետից, քանի որ այս տասը խմբերը դասավորված են պարզ բացականչությունից մինչև ամբողջական նախադասություն ներկայացնող արտահայտություններ: Ուշագրավ է, որ դրանք հին անգլերենում ընկալվում և գրվում էին որպես մեկ լեզվախոսքային միավոր՝ ըստ իրենց արտահայտած իմաստի և հաղորդակցական նշանակության:

Հ. Սաուերի վկայությամբ *gea*, *hwat* և հնարավոր է նաև *nese* բառերը ստուգաբանորեն գերմանական կամ նույնիսկ հնդեվրոպական ծագում ունեն²:

Օրինակ՝ ա) *gea* – գերմ. **ja; yea(h)-* այո,

բ) *hwat* – գերմ. **xwat < IE *kwod*, cf. L *quod*. Like *quod*, (ինչ) գործածվում է ինչպես հարցական դերանուն, այնպես էլ միջարկություն,

գ) *na*, *ne*, *nese* ‘*no*’- *նչ*; *ne*-ն հնդեվրոպական ծագում ունի; *ne*, *Na* (*նչ*) մեկնաբանվում է որպես *ne+a* ‘*not + always*’-*նչ միշտ*; *Nese*-ը՝ որպես սկզբնապես խճճված տեսակ, որը բխում է **nisi* կամ ** ne si-hg*, ‘*be it not, it may/shall not be*’-չի կարող լինել:

Ձևաբանորեն, ըստ Սաուերի³, Ալֆրիկն առանձնացնում է չորս տեսակ ՀԳԱ կամ միջարկություն.

1. պարզ առաջնային *gea*, *la*, *hui(g)*, *ne*;

2. պարզ երկրորդային *na*, *wa*

3. բաղադրյալ

ա. առաջնային՝ *eala, haha/ hehe, hilahi, wellawell*;

բ. երկրորդային՝ *nese, wala, walawa*;

² Նույն տեղում, էջ 174:

³ Նույն տեղում, էջ 179:

4.Լրիվ կամ խտացված արտահայտություններ *wa is me / wamme; do la do; gea la*

gea; nese la nese; swuga la swuga.

Փաստորեն արդեն հին քերականները արձանագրել են խոսքի բառային տարանջատման այն թերությունը, որը միջարկությունների դեպքում դառնում է ակնհայտ. միջանկյալ այս կապակցություններն անորոշ են ոչ միայն իմաստով, այլև ձևով: Այս տարածայնությունը ժամանակակից անգլերենի քերականության մեջ հետևյալ ուրվագիծն ունի:

Միջարկությունները, ընդհանուր առմամբ, կարող են դիտարկվել որպես բառ-նախադասություններ: Ըստ Օ.Եսպերսենի⁴ և Է. Գոֆմանի⁵ միջարկությունները ձայնային հաջորդականություններ են, բառեր, կաղապարված արտահայտություններ կամ բացականչություններ, որոնք արտաբերվում են ձայնի մեծ լարվածությամբ ու հնչերանգով, իսկ գրավոր խոսքում՝ բացականչական նշաններով: Օրինակ՝ *Wow! This looks wonderful! - Ի՜նչ հրաշալի տեսք ունի:*

Հնչյունաբանական մակարդակում միջարկությունները գերազանցապես բաղկացած են լեզվի ձայնավոր և բաղաձայն հնչյուններից: Դրանցից մի քանիսն ունեն հնչյունաբանական առանձնահատկություն, որը գտնվում է լեզվի կանոնավոր համակարգից դուրս, ինչպիսին են, օրինակ, կոկորդային հնչույթները՝ *ugh! /u:x/* կամ */âx/*, կամ ավելոյային շաչյունը *tut-tut!* և *whew!*, որն էլ, օրինակ, պարունակում է երկշրթնային շփական բաղաձայն */phiu/* կամ */f:/* և այլն:

Մի շարք միջարկություններ, որոնք գոյացել են պարզ կամ բարդ գոյականներից, թվային կարգում հոգնակերտ ձևույթ *{-s }* ունեն: Սրանցից տարածված գործածություն ունեցող միջարկություններ են *Balls! Fiddlesticks! Havers! Cheers! Heads up! Horsefeathers! Rats! Spells! Gees!*, և այլն:

Յովանովիչը հիմնավորում է այն տեսակետը, որ բառը կարող է միջարկություն համարվել, եթե այն հատուկ է լեզվին, այսինքն՝ բացականչություններն արտասանվում են ինքնաբերաբար՝ առանց որևէ դատողության արժեք ներկայացնելու⁶:

⁴ Jespersen O. Language: Its Nature, Development and Origin. London, 1922, pp.396-412.

⁵ Goffman E. Forms of talk. Philadelphia, 1981, pp. 124-157.

⁶ Jovanović V. The Form, Position and Meaning of Interjections in English. English Department, Faculty of Philosophy Niš, Linguistics and Literature Vol. 3, No 1, 2004, pp. 17 - 28

Յովանովիչն անգլերենի միջարկությունները խմբավորում է ըստ դրանց գործաբանական արժեքի: Այս մասնատումը հատկապես կարևոր է միջարկությունների համարժեք թարգմանության համար: Միջմշակութային հաղորդակցման մասնագետը, մասնավորապես թարգմանիչը, պետք է իմանա, թե որ իրադրություններում է համապատասխան միջարկությունն օգտագործվում: Դրանք կարող են օգտագործվել հասարակական հատուկ հավաքներում և արարողություններում՝ ողջույն, բաժակաճառ, հաջողության մաղթանքներ և այլ ծիսական արտահայտություններ անելիս: Հաջորդ խումբը բնածայնական միջարկություններն են: Հաջորդիվ Յովանովիչն առանձնացնում է երդումներն ու մեղմասացության արտահայտությունները, որոնք գրուցակցի կողմից առաջացնում են զայրույթ, զարմանք կամ հիասթափություն⁷:

Միջարկությունների մեկ այլ կարևոր ձևաբանական առանձնահատկություններից մեկին անդրադառնում է Զ. Պուստելսկին՝ պնդելով, թե միջարկությունները պատկանում են չխոնարհվող բառերի խմբին: Մյուս կողմից դրանք կարող են բաղկացած լինել երկու կամ ավելի բառերից կամ բառային հիմքերից⁸: Շատ հաճախ այն միջարկությունները, որոնք գործածվում են առօրյա խոսքում, ներկայացնում են անկախ, այսինքն՝ ձայնարկային և բառային միջարկությունների կապակցություն, օրինակ՝ *Oh, God! Goodness gracious!-Oh, աստված իմ, բարեգութ/ողորմած աստված*:

Միջարկությունների կարգային անհամասեռությունը հանգեցրել է լեզվաբանության պատմության մեջ այս արտահայտությունների դասակարգման խնդրին՝ դրանք դիտելով որպես մարդու հոգեկանի՝ զգացմունքների, կամքի և մտքի խոսքային երևույթներ: Այսուհանդերձ, ժամանակակից արևմտյան լեզվաբանությունը շարունակում է եվրոպական ավանդույթը՝ այս արտահայտությունների համար պահպանելով միջարկություն եզրույթի կիրառությունը:

Միջարկություն եզրույթն անգլերեն է ներմուծվել XIII կամ XIV դարերում, որը ծագում է լատիներեն *interjacere* (-jacere) բառից, այսինքն՝ «նետել» կամ «միջև նետել», այստեղից էլ՝ *inter*՝ «միջև» և *jacere*՝ «նետել»: Այսպիսով, բառացիորեն միջարկություն նշանակում է «միջև նետել, ավելացնել»: Որպես խոսքաշարի մաս՝ այն բաղկացած է անկախ տարրերից՝ բառերից,

⁷ Նույն տեղում, էջ 26:

⁸ Pustejovsky J. The generative lexicon. Cambridge MA, 1995, pp. 221-239.

արտահայտություններից կամ նախադասություններից՝ առանց որևէ քերականական կապի⁹:

Այսպիսով, միջարկություններն ըստ էության ինքնաբերական խոսքի փաստեր՝ ՀԳԱ-ներ են, որոնք կրում են հուզականության և գնահատողական վերաբերմունքի տարբեր բաղադրաչափեր:

РАЗВИТИЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ВОСПРИЯТИЯ МЕЖДОМЕТИЙ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

ГОАР ГРИГОРЯН

Дисциплинарная неоднородность междометий в истории лингвистики привела к проблеме классификации этих выражений, рассматривая их как словесное выражение духовной сущности человека-эмоций, воли и мысли. Вместе с тем современная западная лингвистика продолжает европейскую традицию, сохраняя для этих выражений применение термина “междометие”.

Ключевые слова – эмоциональное отношение, междометие, дисциплинарная неоднородность, концепт, протоязык, слово-предложение.

DEVELOPMENT OF THE LINGUISTIC PERCEPTION OF INTERJECTIONS IN ENGLISH.

GOHAR GRIGORYAN

The disciplinary inhomogeneity of interjections in the history of linguistics has led to the problem of classification of these expressions, treating them as verbal expression of the spiritual essence of the person-emotions, will and thought. However, the modern Western linguistics continues the European tradition of preserving the use of the term "interjection" for these expressions.

Key words – emotional attitude, interjection, disciplinary inhomogeneity, concept, proto-language, word-sentence.

⁹ Curme G. English grammar. New York, 1947, p. 149.